

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Bc. David Hloch

**Role monarchie v procesu španělské demokratické
transformace**

The Role of the Monarchy in the Spanish Transition to Democracy

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. srpna 2019

David Hloch

Klíčová slova (česky)

Španělsko, monarchie, Juan Carlos I., frankismus, Juan de Borbón

Klíčová slova (anglicky):

Spain, monarchy, Juan Carlos I, Francoism, Juan de Borbón.

Abstrakt (česky)

Text se pokouší zhodnotit roli a vliv reprezentantů španělské monarchie – Juana Carlose I a jeho otce Juana de Borbón, během transformace politického režimu v letech 1975–1982. Z hlediska politického vlivu je autorovým závěrem, že Juanu Carlosovi se povedlo stát se díky svým aktivitám a pozici v centru politického dění vlivnou postavou demokratizace Španělska, zatímco Juan de Borbón, působící z nevýhodné a marginalizované role zahraniční opozice, měl nakonec vliv na transformaci minimální. Z hlediska společenského se pak Juan Carlos, i přes to, že byl do role dosazen předchozím režimem, dokázal úspěšně zhostit role sjednotitele dlouhodobě rozdělené španělské společnosti. Ačkoliv je možné připisovat výjimečně úspěšné (znovu)etablování se monarchie v nových poměrech i osobním schopnostem Juana Carlose, autor poznamenává, že podobně významnou úlohu v tomto procesu hrála krom osobního charakteru krále i neúčast monarchie na občanské válce či budování předchozího režimu, tedy na aktivitách, které ji mohly v očích veřejnosti snadno delegitimizovat. Fakt, že monarchie musela velmi obezřetně, opatrně a aktivně prokazovat svůj smysl a účel i v novém politickém uspořádání podle autora výrazně vypomohl úspěšnému a mírovému přechodu Španělska k demokracii.

Abstract (in English):

The text attempts to evaluate the role and influence of representatives of the Spanish monarchy – Juan Carlos I and his father Juan de Borbón – during the transformation of the political regime in 1975–1982. In terms of political influence, the author concludes that Juan Carlos was one of the key figures in the democratization of Spain through his political activities, while Juan de Borbón, who had to deal with the disadvantageous and marginalized role of foreign opposition, had only minimal influence on the transformation of Spain. From a social point of view, Juan Carlos, despite being put into the role by the previous regime, was able to successfully live up to the role of unifying the long-term divided Spanish society. Even though it can be attributed to the exceptionally successful (re)establishment of the monarchy and the personal abilities of Juan Carlos, the author notes the importance of the fact that the monarchy did not take part in the civil war and did not try to build on the previous regime which could have easily caused conflicts with the public. According to the author, the monarchy's careful and active engagement to prove its purpose and aim to the public, significantly helped Spain's successful and peaceful transition to democracy.

Obsah

OBSAH	1
ÚVOD	2
CÍL PRÁCE	3
POUŽITÁ METODA	3
KRITICKÉ ZHODNOCENÍ POUŽITÝCH ZDROJŮ A ZASAZENÍ PRÁCE DO ŠIRŠÍHO BADATELSKÉHO KONTEXTU	4
STRUKTURA PRÁCE	5
1 OSUD MONARCHIE PŘED ROKEM 1975	7
1.1 KRÁLOVSKÁ RODINA.....	7
1.1.1 <i>Don Juan</i>	7
1.1.2 <i>Don Jaime</i>	8
1.1.3 <i>Karlisté</i>	9
1.2 PRETENDENT A CAUDILLO – STŘET ČI KOEXISTENCE?	9
1.2.1 <i>Vidina restaurace – období úvodní spolupráce</i>	10
1.2.2 <i>Rozčarování a příklon k opozici</i>	11
1.2.3 <i>Návrat prince</i>	12
2 KRÁL JUAN CARLOS A CESTA K DEMOKRACII	14
2.1 KRÁLOVA PERSONÁLNÍ POLITIKA JAKO MOTOR TRANZICE?	14
2.1.1 <i>Torcuato Fernández-Miranda</i>	15
2.1.2 <i>José María de Areilza</i>	16
2.1.3 <i>Adolfo Suárez</i>	16
2.1.4 <i>Manuel Gutiérrez Mellado</i>	17
2.2 OTÁZKA LEGALIZACE KOMUNISTICKÉ STRANY JAKO KLÍČOVÝ PROBLÉM TRANSFORMACE	17
2.3 TEJERAZO 1981 – KRÁL JAKO GARANT POLITICKÉ TRANSFORMACE?	23
3 TROJÍ PROBLEMATIKA LEGITIMITY MONARCHIE	27
3.1 DYNASTICKÁ LEGITIMITA JUANA CARLOSE I. – OTÁZKA NÁSTUPNICTVÍ.....	27
3.2 LEGITIMITA POLITICKÁ.....	28
3.3 LEGITIMITA SPOLEČENSKÁ	29
4 MONARCHIE V KONTEXTU POLITIKY NÁRODNÍHO USMÍŘENÍ	31
4.1 DVĚ ŠPANĚLSKA A <i>RECONCILIACIÓN NACIONAL</i>	31
4.2 POLITIKA „TLUSTÉ ČÁRY“	32
5 ZÁVĚR	34
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	35
KNIŽNÍ PUBLIKACE A SBORNÍKY	35
PAMĚTI	36
ODBORNÉ ČLÁNKY.....	36

Úvod

Když v roce 1975 skonal generál Francisco Franco, bylo již známo, že jeho nástupcem v čele španělského státu se má stát *caudillem* delegovaný princ Juan Carlos. Návrat krále na půl století opuštěný trůn měl znamenat konec zvláštního období existence monarchie bez monarchy. Ačkoliv byla restaurace monarchie jedním z deklarovaných cílů povstalců ve španělské občanské válce, díky kterému si Franco rychle získal podporu většiny španělských monarchistů, a po válce k ní formálně skutečně došlo, v praktické rovině tento příslib vedl ke značnému rozčarování královských pretendentsů, neboť za Frankova života naplněn nebyl.¹

K obnově pozice krále tak došlo již v době diametrálně odlišné od období poválečného triumfu a pochopitelně také bez přímé kontroly či garance zesnulého Franka. Španělská společnost za poslední tři dekády prošla razantními změnami, nehledě na odpor přesvědčených konzervativců z řad frankistických veteránů, proměnou tak procházelo i politické klima. Faktická restaurace tak sotva mohla proběhnout bez výzev zapříčiněných těmito novými podmínkami, byť si frankistická garnitura zprvu slibovala plynulé pokračování staré politické linie.

Z dnešního pohledu je úvodní období vlády Juana Carlose standardně přímo spojováno se španělskou demokratickou transformací. Podíl na jejím úspěšném průběhu mu, s ohledem na dostupné zdroje a dobové výpovědi, lze upřít jen těžko, přesto se španělská monarchie ani po faktické restauraci z nestabilní pozice zcela nevymanila. Ve většině zbývajících evropských monarchií bychom pochopitelně mohli nalézt méně či více početné skupiny příznivců republikánského zřízení, ve Španělsku však tento fenomén nabyl dalšího rozměru.

Jelikož španělská demokratická tranzice proběhla prostřednictvím autoreformy, a jelikož státní zřízení včetně pozice monarchy bylo v jádru zachováno, nezbavila se Španělská koruna nikdy nálepky „Frankovy monarchie“, což stoupencům republiky sloužilo, a stále slouží, jako silný argument ve prospěch změny zřízení.² V roce 1975 byla španělská společnost formálně stále ještě válkou rozdělena a k formálnímu smíření mělo teprve dojít, přežití monarchie se tak v kontextu nadcházejících politických změn

¹ DUNTHORN, Joseph, *The Spanish Monarchy and Early Francoism: Alternative or Complement?*, in: *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 1, No. 2, 2000, s. 48.

²

nemuselo jevit jako něco samozřejmého. Právě situací, v níž se monarchie v tomto neklidném období ocitla, se předkládaná práce primárně zabývá.

Cíl práce

Již bylo zmíněno, že pozornost je v práci věnována především pozici monarchie v období demokratické transformace. Před vlastní analýzou tohoto fenoménu je však třeba nejprve věnovat pozornost struktuře monarchistického hnutí jako takového, přičemž prostor bude věnován i vývoji vztahů monarchistů k režimu a opozici, jakož i ambivalentní pozici, kterou monarchisté mezi těmito dvěma subjekty zastávali. Předkládaná práce si tedy klade za cíl odpovědět na otázky týkající se vztahů prominentních představitelů monarchismu k režimu a jeho odpůrcům, zejména pak dvou klíčových pretendentů trůnu, Dona Juana a Juana Carlose.

V úvodní části se tedy práce zabývá zejména dialogem mezi *caudillem* a Donem Juanem, v souvislosti s čímž je dále sledován i vývoj osobnosti Juana Carlose a jeho dopad na nadcházející demokratizační proces. Další kapitoly se pak již věnují stěžejní problematice zapojení monarchie do vlastního průběhu španělské politické transformace, přičemž sledována je v této části primárně participace koruny jakožto aktéra. Je zde také hledána odpověď na otázku, do jaké míry byl vliv krále skutečný, a tedy zda je možno Juana Carlose skutečně vnímat jako jednoho ze strůjců a garantů španělské demokratizace. V souvislosti s tím je zároveň zkoumána i jeho motivace.

Zatímco v první, rozsáhlejší pasáži práce je monarchii věnována pozornost jakožto aktéru, ve zbývajících částech je naopak instituce monarchie v rámci demokratické transformace sledována jako objekt, jehož osud byl také předmětem jednání. Nelze říci, že by koruna ve sledovaném období stála přímo „nad“ systémem, i ona procházela vlastní krizí legitimacy, v této pasáži je tudíž věnována pozornost problémům týkajícím se osudu monarchie v době tranzice i po ní. Je zde hledána odpověď na otázky, zda zachování monarchie bylo skutečně jedinou variantou vývoje po pádu frankismu, i z jakých důvodů monarchie nakonec zachována byla, či jakou roli v novém postfrankistickém systému zaujala.

Použitá metoda

Na stanovené otázky jsou odpovědi hledány zejména za použití sekundární literatury, ale rovněž s užitím pamětí klíčových dobových aktérů a jejich spolupracovníků. Samotná práce je pak primárně historiografické povahy, ačkoliv se

částečně zabývá i tématy dotýkajícími se sféry politologie. S ohledem na skutečnost, že je v práci pozornost věnována konkrétně fenoménu španělského monarchismu ve specificky vymezeném období, jedná se, i s přihlédnutím k historiografickému přístupu, o případovou studii. Jelikož však španělský monarchistický tábor ve sledovaném historickém období vykazoval značnou fragmentaci, je pro jeho bližší zkoumání nutno využít i metody kvalitativní analýzy, a to zejména při klasifikaci dílčích proudů v rámci zkoumaného fenoménu.

Kritické zhodnocení použitých zdrojů a zasazení práce do širšího badatelského kontextu

Zpracovávané téma v užším pojetí dosud unikalo zájmu českých badatelů, pro účely předkládané práce je tudíž využíváno zejména zdrojů historiků španělských, avšak také anglofonních. Práce se opírá zejména o sekundární literaturu, nicméně využity jsou rovněž již zmíněné knižně vydané paměti dobových aktérů a jejich spolupracovníků.

V rámci první skupiny zdrojů je předně nutno zmínit dílo klíčového autora zabývajícího se sledovanou problematikou, tedy Paula Prestona. Jeho obsáhlé biografie osobností Juana Carlose, generála Franka či Santiaga Carrilla, patří k základní literatuře vztahující se ke zkoumanému tématu, opomenout však nelze ani jeho všeobecnější práce věnující se povaze frankismu a demokratické transformaci. Do podobné kategorie autorů pak spadají i další mimořádně produktivní renomovaní autoři v oboru, Javier Tusell a Charles Powell, z nichž první se věnuje zejména dějinám tranzice, druhý se pak více soustřeďuje na osobnost Juana Carlose a na otázku pozice monarchie v novém politickém systému jako takovou.

Základní literaturu pak doplňují práce Víctora Pérez-Díaze (*The Return of Civil Society*) a kolektivu autorů Kolem Richarda Gunthera (*Democracy in Modern Spain*), z nichž první je dílo sociologické povahy a druhé politologické, nicméně i v oblasti historiografie fungují jako klíčové základní zdroje informací a teorie, z nichž vychází řada dalších autorů. K těm se řadí také autorka Paloma Aguilar, jejíž stěžejní dílo *Memory and Amnesia* pojednávající o problematice překonávání válečných stigmat, a obecně tedy o tématu španělského smírčího procesu, se také ihned zařadilo mezi nejcitovanější texty zabývající se tématem španělské demokratické transformace.

Z dalších autorů je dále třeba uvést španělského historika Vincenta Palacio Atarda, jenž se pozici monarchie po roce 1975 věnoval přímo (*Juan Carlos I y el*

advenimiento de la democracia), obecněji se tomuto tématu naopak věnoval další klasik v oblasti moderních španělských dějin, Raymond Carr. Kolektiv autorů pod vedením Ramóna Cotarela se pak tranzicí, a tedy i otázkou monarchie, zabývá spíše teoreticky v díle *Transición política y consolidación democrática*. Přední český hispanista Jiří Chalupa je pak jedním z hrstky českých autorů, jejichž díla bylo při zpracovávání této práce využito, nicméně jeho *Jak umírá diktatura* spíše stručněji shrnuje informace dostupné ve výše zmíněných dílech, kdy je obohacuje o perspektivu české zkušenosti s demokratickou transformací.

Monarchistické opozici a osobě Dona Juana se věnuje španělský autor José María Toquero, jeho dílo *Franco y Don Juan* je mimořádně faktograficky bohaté. Pokud jde o problematiku španělské rekongregace, zajímavou perspektivu nabízí kniha *El rey, la iglesia y la Transición* Martína Saludese, jež se zabývá vztahem španělské církve a monarchie. Na opačné straně španělské společnosti pak stála komunistická strana, jejíž historie je nejobsáhleji zmapována španělským novinářem a členem komunistické strany Gregorio Moránem. Vzhledem k jeho stranické příslušnosti nelze jeho postoje vnímat jako příliš objektivní, nicméně faktograficky jsou díla značně přínosná – přínosem je i jejich poměrně unikátní kritická perspektiva, která v kontextu děl, jež mají často adorující nádech, doslova vyčnívá.

V práci byly dále použity paměti Juana Carlose sepsané novinářem José Luisem de Vilallongou a biografie Dona Juana z pera dalšího novináře a přesvědčeného monarchisty Luise María Ansona. Vzhledem k očividně pozitivnímu, přátelskému vztahu autorů vůči členům královské rodiny je tyto výpovědi nutno hodnotit kriticky, nicméně se stále jedná o hodnotné zdroje informací. Podobný přístup vyžadují i osobní zpovědi dalších klíčových dobových person, generálního tajemníka komunistické strany Santiaga Carrilla či osobního mentora Juana Carlose Torcuato Fernández-Mirandy.

Struktura práce

Stať prezentované práce je členěna do čtyř hlavních kapitol. Jejich řazení vychází z prvořadé snahy provést analýzu sledovaného fenoménu monarchismu, kdy jsou vymezeny pojmy, s nimiž je v práci nadále zacházeno, načež je dále objasněno historické pozadí s přímým vlivem na postavení monarchie v hlavním sledovaném období demokratické transformace. Stěžejní část práce se pak věnuje monarchii jakožto aktéru této periody, na což je naopak navázáno jejím zhodnocením jakožto subjektu v rámci politické reformy.

První kapitola tedy pojednává o vnitřní struktuře monarchistického hnutí. Pozornost je zde věnována nikoliv pouze přímým potomkům posledního předválečného krále Alfonse XIII., ale také konkurentům z karlistické větve a dalším vystupujícím pretendentsům. Analýza se zde věnuje jejich zařazení dle politické příslušnosti a vztahu k režimu či opozici. V další části této kapitoly je předmětem zájmu též historické pozadí monarchistického hnutí, zde s důrazem na osudy Dona Juana a Juana Carlose, tedy hlavních představitelů monarchie, jejichž vliv na průběh tranzice byl skutečně patrný.

Následující, v pořadí druhá, kapitola se již zabývá jednáním koruny v době demokratické transformace. Sledována je zde vize samotného monarchy a jeho vlivu na osobnosti uvádějící politickou reformu do praxe. Pozornost je věnována i jeho přímým osobním intervencím, kdy je rovněž evaluována míra jejich dopadu na demokratizaci. Speciální pozornost je věnována roli monarchy v procesu národního smířování, zejména pak jeho vztahu ke komunistické straně, nejen jakožto klíčovému aktéru opozice, ale také přirozenému oponentu monarchie a konservativismu.

Ve třetí kapitole je monarchie zkoumána jako předmět demokratizačního procesu. Analyzována je zde její trojitá legitimita tak, jak ji kategorizoval Vicente Palacio Atard – politická a dynastická i společenská.³ Pozice monarchy, jakožto formálně přímého dědice Frankova odkazu, nebyla v rámci demokratizace snadná, nicméně problematická byla i otázka nástupnických práv konkrétní osoby Juana Carlose.

Ve finální čtvrté kapitole je pak zhodnocen společenský spíše než praktický rozměr působení monarchie ve sledovaném období. Práce je pak zakončena zhodnocením její role v novém španělském politickém systému, načež jsou vyzdvihnuty příčiny jejího úspěšného setrvání v roli státního zřízení Španělska.

³ ATARD, Vicente Palacio, *Juan Carlos I y el advenimiento de la democracia*, Madrid 1989, s. 74–75.

1 Osud monarchie před rokem 1975

Role, kterou Juan Carlos sehrál v průběhu demokratické transformace Španělska poté, co se ujal role panovníka, je všeobecně známá. Na politické scéně se však neobjevil znenadání. Jeho cesta na trůn nebyla pouze trnitá, ale také značně nejistá, a to až do poslední chvíle. Královo působení po smrti Francisca Franka bylo významně ovlivněno dlouhodobým, a nutno poznamenat značně nerovným, soubojem mezi *caudillem* a přímým následníkem trůnu Donem Juanem. Ten byl synem posledního španělského krále Alfonse XIII., který se vzdal trůnu v roce 1941, tehdy již v exilu.⁴

Hlavní dynastická větev ovšem nebyla tou jedinou, která si trůn nárokovala. Krom již tradičního rivala v podobě karlistické větve se na scéně objevil také starší bratr Dona Juana, Don Jaime, který se původně vzdal nástupnictví ze zdravotních důvodů.⁵ z boje za zachování, či spíše obnovu, monarchie se tak stal i boj o to, kdo vlastně bude tuto monarchii ztělesňovat. To poslední, co v této situaci ovlivňovalo uvažování *caudilla*, byl dynastický nástupnický řád.

1.1 Královská rodina

Je-li v této práci v obecné rovině hovořeno o „monarchii“, či o „monarchitech“, je tím v první řadě myšlena rodina přímých následníků Alfonse XIII. a její podporovatelé. Jak již však bylo řečeno, i zde, de facto až do smrti Franka, nebylo zřejmé, kdo vlastně na trůnu skončí, tedy pokud k faktické restauraci monarchistického zřízení vůbec dojde. Byť se na první pohled může zdát, že pozice dynasticky legitimní linie Dona Juana měla navrch, v řadě momentů tomu tak vůbec nebylo. To, že na trůn nakonec usedl mladý Juan Carlos, bylo jen jedním z možných vyústění, které vývoj Španělska po smrti Franka ovlivnilo zcela zásadním způsobem. Jak totiž bude ukázáno dále, agenda potenciálních pretendentů byla dosti různorodá.

1.1.1 Don Juan

Don Juan byl v pořadí až třetím synem svrženého krále Alfonse XIII., jeho dva starší sourozenci se však oba nástupnických práv vzdali. První z důvodů osobních, druhý zdravotních, oba však shodně v roce 1933.⁶ Postavení Dona Juana v období mezi španělskou občanskou válkou a úmrtím Franka nelze jednoduše zcharakterizovat, neboť

⁴ ANSON, Luis María, *Don Juan*, Barcelona 1998, s. 153.

⁵ PRESTON, Paul, *Juan Carlos: Steering Spain from Dictatorship to Democracy*, 2004 s. 4.

⁶ Tamtéž.

často procházelo změnami. Změnami prošel i názor Dona Juana na Franka, stejně tak i jeho vyjednávací pozice se často měnila. Pomyslnou korunu však držel v ruce Franco, a Don Juan tak chtě nechtě „tahal za kratší konec“. Nehledě na prostředky však jeho primárním cílem vždy bylo získat tuto korunu zpět do rukou legitimní Bourbonské dynastie na základě dědičnosti, což byl princip, od něhož se, k Frankově nelibosti, nikdy neodvracel.⁷

Ve svém úsilí nezůstal osamocen, neboť mezi španělskými exulanty byla i řada monarchistů. Tento okruh sympatizantů, který se kolem pretendenta rychle zformoval, byl nazýván *Juanistas* a postupně přerostl v jednu z centrál zahraniční opozice vůči režimu. Zařadil se do něj například novinář a životopisec Dona Juana Vicente Palacio Atard, právník Joaquín Satrustegui, ale blízko k němu měl také hlavní představitel španělské pravice z období republiky José María Gil-Robles a později i významná osobnost z řad reformních frankistů, José María de Areilza, v době demokratické tranzice budoucí ministr zahraničí.

Juanistas museli ve snaze získat od Franka právo na trůn dlouhodobě čelit konkurenci ostatních monarchistických uskupení, nicméně, jak bude ukázáno dále, nejvýznamnějším rivalem se jim nedobrovolně stal samotný dědic Dona Juana, budoucí král Juan Carlos. Právě jej si Franco později představoval jako svého nástupce, což však bylo v rozporu s nástupnickým řádem. V porovnání s ostatními dynastickými větvemi Bourbonů tak *Juanistas* navíc čelili rozbroji i v rámci vlastní linie.

1.1.2 Don Jaime

Druhou monarchistickou skupinou s reálnými ambicemi usednout na obnovený trůn byla linie Dona Jaime. Ten se sice svých nástupnických práv vzdal, v roce 1949 však toto rozhodnutí stáhnul zpět a po dalších dvacet let se označoval za hlavu rodiny.⁸ Jeho syn, Alfonso de Borbón y Dampierre, se profiloval jako další z možných následovníků. Stejně jako později Juan Carlos, i Alfonso se pohyboval v okruhu Franka a ten nikdy jeho možné nástupnictví nevyloučil, ba naopak.⁹

Na rozdíl od „vzpurného“ Dona Juana nešla větev Dona Jaimeho proti Frankovi. i když ve výsledku trůn připadl Juanu Carlosovi, museli se *Juanistas* nepříjemně

⁷ DUNTHORN, s. 54.

⁸ PRESTON, *Juan Carlos*, s. 81.

⁹ KISTE, John Van der, *A Divided Kingdom: The Spanish Monarchy from Isabel to Juan Carlos*, Stroud 2007, s. 212.

rozhodovat mezi oponováním Frankovi (a tím pádem se vystavovat riziku, že se Franco obrátí na Dona Jaime či na jeho syna) anebo spoluprací.¹⁰

1.1.3 Karlisté

Karlistická větev se svými podporovateli přežívala již z dob karlistických válek devatenáctého století, kdy se neúspěšně pokusila o zisk trůnu. v době španělské občanské války v jejím čele stanul, jakožto pretendent, Don Javier de Borbón-Parma, jenž se přidal k Frankovi přímo s vidinou naplnění dynastických ambicí. K takovému naplnění však nikdy nedošlo a Don Javier se nakonec stal z přímého podporovatele psancem.¹¹ Ve srovnání s Donem Juanem se Don Javier domáhal titulů dravěji, v zájmu Franka však bylo zachování statutu quo. Nejistota panující v řadách pretendentských linií mu poskytovala de facto nástroj k vydírání, s aspiranty na trůn si tak pohrával v duchu „rozděl a panuj“. Don Javier za svou nezdrženlivost zaplatil exilem.

Historickou kuriozitou pak bylo rozhodnutí jeho syna, Dona Carlose Huga, vzdát se dynastických ambicí a rapidně se odklonit od tradičního konzervativismu, tolik typického pro karlistické hnutí. Carlos Hugo se stal tvrdým kritikem frankismu, a naopak založil vlastní exilovou politickou stranu inspirovanou titoismem.¹² Nebránil se dokonce ani spolupráci s komunisty.¹³ Domácí karlistické hnutí se tak nakonec rozhodlo podpořit dynastické nároky Dona Alfonse, zatímco samotná karlistická větev sama sebe ze souboje o trůn vyšachovala.¹⁴

1.2 Pretendent a caudillo – střet či koexistence?

Monarchistické hnutí založené na konzervativním vnímání světa nebylo nikterak v rozporu s hodnotami hlásanými frankisty. Jakkoliv bizarně to může znít, vypuknutí občanské války ve Španělsku bylo pro příznivce monarchie, i pro samotnou královskou rodinu, příležitostí. Bez ohledu na vnější ideové shody však byly cíle frankistů a monarchistů kolem Alfonse XIII. a Dona Juana odlišné. Zatímco Franco chtěl monarchii využít pouze pro legitimizaci svého režimu,¹⁵ královská rodina doufala v návrat poměrů panujících před nástupem republiky a v plnou rehabilitaci monarchie.¹⁶

¹⁰ Tamtéž, s. 192.

¹¹ PRESTON, s. 122.

¹² VEGA, Pedro a JÁUREGUI, Fernando, *Crónica del antifranquismo: 1939-1975: Todos los que lucharon por devolver la democracia a España*, Barcelona, 2007.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ PRESTON, s. 272.

¹⁵ DUNTHORN, s. 55.

¹⁶ Tamtéž, s. 51.

Tato fundamentální neshoda tak vyústila ve zdánlivě nelogický, avšak dlouhodobý střet mezi oběma hráči.

1.2.1 Vidina restaurace – období úvodní spolupráce

Jak již bylo nastíněno, monarchistům svítla naděje, když ve Španělsku vypukla občanská válka. k povstalcům se brzy přidali i karlisté, kteří zavětřili příležitost svézt se na vítězné vlně, avšak i rodina Alfonse XIII. přála Frankově puči úspěch.¹⁷ To bylo samozřejmě z jejich úhlu pohledu přirozené, vždyť Franco skutečně proklamoval restauraci monarchie, a jakožto představitel konzervativizmu se monarchistům jevil jako přirozený ideový spojenec. *Caudillo* se však o moc ani o vítězné ovace dělit neplánoval. k překvapení obou Bourbonových větví po svém vítězství k restauraci nepřistoupil, a to ani ve prospěch karlistů, jejichž hnutí bylo přímo inkorporováno do struktur Falangy. Donu Juanovi dokonce Franco zamezil ve vstupu do země, což v královské rodině vedlo ke značnému rozčarování. Přesto se během úvodních let probíhající druhé světové války rodina vyjadřovala o novém frankistickém režimu pozitivně.

Don Juan se nezdřáhal označovat liberální parlamentarismus za sterilní a dle jeho vize mělo být Španělsko znovu budováno na bázi autoritativní. Nicméně Frankova nevěle skutečně přistoupit k reinstalaci monarchie začala mezi Bourbony vyvolávat pocit frustrace. Franco si totiž jako podmínku kladl ideové propojení monarchie s Falangou a její integraci do systému *Movimienta Nacional*¹⁸, což však bylo v rozporu s tím názorem královské rodiny, že koruna stojí nad ideologií či politickým zřízením.¹⁹

Na sklonku života se Alfonso XIII., již ve své abdikací řeči, vyslovoval pro budování nového Španělska v duchu historické tradice, Španělska nepoznamenaného národním rozkoem, jenž vyústil v tragédii občanské války.²⁰ Franco od svého požadavku ustoupit nechtěl, válečný vývoj se však mezitím v Evropě obrátil a síly fašistické Itálie a nacistického Německa se daly na ústup. To nehrálo do karet *caudillovi*, a Don Juan tak získal pevnější půdu pod nohama. Doufal, že Frankův režim, jenž přímo označil za fašistický, bude v poválečné Evropě pod mezinárodním tlakem neudržitelný, a monarchii se tak jal interpretovat jako návrat k mezinárodní legitimitě

¹⁷ Tamtéž, s. 48.

¹⁸ Tamtéž, s. 51

¹⁹ ANSON, s. 154.

²⁰ DUNTHORN, s. 54.

a jako garanci zachování nezávislosti Španělska.²¹ Postoj takřka pochlebovačný tak byl nahrazen nyní již pouhým chladným vyjednáváním.

1.2.2 Rozčarování a příklon k opozici

Prudké ochlazení vztahů mezi *caudillem* a pretendentem trůnu se projevilo na vzájemné rétorice. Don Juan skutečně doufal, že v poválečném uspořádání Evropy pro Franka místo nebude. Programová prohlášení tudíž nyní byla formulována tak, aby sice vyzněla prodemokraticky, zároveň aby však ve Španělsku nevystrašila klíčové konzervativní složky společnosti. Tedy, přesněji řečeno, klíčovou složku, jíž byla armáda. Podpora ze zahraničí by byla pramálo platná, pokud by poptávka po královské rodině byla ve vlastním Španělsku nulová.

Výsledkem tohoto uvažování se v roce 1945 stalo programové prohlášení, tzv. Manifest z Lausanne, v němž Don Juan hovořil v první řadě o monarchii pro *všechny* Španěly. Rozváděl tak již výše zmíněné myšlenky svého otce, tak jak byly formulovány v otcově abdikacíni řeči. Tato univerzální španělská monarchie měla být monarchií svobodnou a demokratickou, ovšem s důrazem na „pořádek“. Je patrné, že Don Juan tímto chtěl zapůsobit jak na potenciální zahraniční spojence, tak i na španělské tradicionalisty.²² Ačkoliv publikace manifestu nepřinesla kýžený efekt, znamenala významný obrat v postoji monarchie. V době, kdy vzpomínka na občanskou válku byla ještě zcela čerstvá, se na španělské, byť exilové, politické scéně objevuje myšlenka rekondiacie, tedy znovusmíření španělského národa. Je ironické, že k tomu došlo právě v případě Dona Juana, který ještě nedávno držel palce pučistům.

Co je však ještě pozoruhodnější, je ta skutečnost, že se tato změna postoje dočkala odezvy, a to alespoň v exilové opozici. s Donem Juanem jednala nejen exilová pravice v čele s José Mariou Gil-Roblesem, ale i republikánští socialisté sdružení kolem Indalecio Prieta.²³ Paradoxem celé situace je tak i skutečnost, že ti, kdož usilovali o obnovení monarchistického zřízení, spolupracovali s republikány, a to i přesto, že vzniku republiky chtěli zabránit stejně tak jako etablování frankistického režimu.

Konflikt mezi Frankem a Donem Juanem nicméně mezitím k jednoznačnému vyústění nevedl. Situaci nelze označit jako patovou, neboť Franco ze statutu quo těžil. Vnitřní legitimitu režimu propůjčovala loajální katolická církev, a na monarchii tak

²¹ Tamtéž, s. 55.

²² ANSON, s. 239–241.

²³ DUNTHORN, s. 67.

spoléhat nemusel.²⁴ Vnější legitimitu však režim naopak nacházel těžko. Dle předpokladů Dona Juana skutečně docházelo k mezinárodní izolaci Španělska, ovšem poválečné vyčerpání i náznaky počátku studené války rozhodně nenahrávaly ochotě spojenců zasahovat proti španělské diktatuře silou.²⁵ Tato situace tak přinutila oba aktéry hledat kompromis. První z nich hledal zdroj mezinárodního uznání, druhý pak realistickou cestu, jak pro svou dynastii získat trůn zpět. Po fázích entusiasmů a konfrontace tak na řadu přichází období jednání a kompromisu.

1.2.3 Návrat prince

Byl to nakonec *Caudillo*, kdo panující status quo narušil. Ve snaze zlepšit mezinárodní obraz režimu rozhodl o institucionalizování monarchie, ovšem podle svých pravidel hry. Tím by režim nejen získal pro sebe přijatelnou formální podobu, ale navíc by byl monarchistům sebrán vítr z plachet. Do praxe měl být tento plán uveden prostřednictvím rozšíření fundamentálních článků zastávajících roli ústavy v podobě zákona o nástupnictví, tedy *Ley de la sucesión*.

Zákon obsahoval tři stěžejní články. Prvních z nich pověřoval *Caudilla* doživotní vládou a rolí vrcholného vykonavatele moci v zemi. Dle druhého si mohl osobně zvolit svého nástupce, monarchu – tímto byly popřeny principy dynastického nástupnictví. Třetí z nich pak budoucímu panovníkovi nařizoval jednat pouze v souladu s fundamentálními články.²⁶

Zákon také zřizoval instituci králova poradního orgánu, *Consejo del Reino*, který de facto neměl být ničím jiným nežli orgánem dozorčím. Na koho měl dohlížet, to však zatím jasné nebylo, neboť, jak se ukázalo, Franco rozhodně neměl v plánu svého nástupce v dohledné době jmenovat.²⁷ Sám však určitou představu měl. Jak vyplývá z textu výše, zájemců o královskou korunu bylo více nežli dost. Pro *Caudilla* by bylo snadné dát příležitost někomu z karlistických kandidátů, nebo třeba Donu Jaimemu. Budováním takovéto „vzdoromonarchie“ by však nedosáhl relevantního uznání na mezinárodní scéně, kde měla legitimní španělská královská větev přeci jen dobré kontakty. Formální získání Dona Juana na svoji stranu by tak bylo hmatatelným úspěchem na mezinárodním poli.

²⁴ CHALUPA, Jiří, *Jak umírá diktatura: Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 37.

²⁵ ANSON, s. 230–231.

²⁶ PRESTON, s. 37.

²⁷ Tamtéž, s. 39–40.

Pokud jde o zákon o nástupnictví, pro vyjednávání o jeho podobě zde prostor nebyl, zákon vstoupil v platnost v létě 1947.²⁸ Don Juan byl postaven před hotovou věc. Rok nato však byl vyzván k jednání, což ho uvrhlo do svízelné situace, kdy měl na výběr pouze kooperaci, nebo odmítnutí šance na restauraci monarchie. Riziko toho, že rodina Dona Juana v případě odmítnutí ztratí možnost usednout zpět na španělský trůn, bylo příliš velké. Na jednání tak претенdent kývnul.²⁹

Schůzka se uskutečnila na jachtě Azor, mimo španělskou pevninu. a právě zde Franco poprvé nadnesl téma vzdělání mladého Juana Carlose, přesněji možnost, že by studoval přímo ve Španělsku. Jeho možné nástupnictví tak bylo zmíněno implicitně. Přestože Don Juan nebyl ochoten vzdát se nástupnictví sám, zvolil nakonec, i s vědomím mizivé šance na svržení Frankova režimu zvenčí, kooperaci.³⁰ Juan Carlos tak následujícího roku započal sérii studií ve Španělsku.

Vzdělávání mladého prince, který takto skutečně byl titulován, dostal na starost politický matador Torcuato Fernández-Miranda.³¹ Jeho osobnosti bude věnováno více pozornosti dále v textu, na tomto místě je však třeba uvést, že k plánované frankistické indoktrinaci mladého prince nedošlo.

Juan Carlos absolvoval studia na třech vojenských akademiích a na madridské univerzitě. Jeho vzdělávání se však věnoval Miranda i osobně, což na budoucím králi zanechalo znatelné stopy, co se politického uvažování týče. Pod vlivem Mirandy, který měl představy o budoucnosti Španělska těžko slučitelné nejen s těmi Frankovými, ale i s představami Juanova otce, se Juan Carlos začínal profilovat jako silná osobnost prostá frankistické indoktrinace.³² To ukázal například rozhovor s korespondentem *New Your Times* v roce 1970, v němž se Juan nechal slyšet, že nehodlá v budoucnu pouze „poslušně předsedat diktatuře“.³³ To už však bylo rok po jeho oficiálním jmenování Frankovým nástupcem. Senilní Franco byl se svou volbou nástupce spokojen a signály, že ne vše se bude jednou odvíjet jinak nežli dle jeho představ, již zřejmě nevnímal.

²⁸ TOQUERO, José María, *Franco y Don Juan: La oposición monárquica al franquismo*, Barcelona 1989, s. 151–152.

²⁹ DUNTHORN, s. 68.

³⁰ POWELL, Charles T., *El piloto del cambio: El rey, la monarquía y la transición a la democracia*, Barcelona 1991, s. 29.

³¹ Tamtéž, s.

³² POWELL, Charles, *Juan Carlos of Spain: Self-made Monarch*, 1996, s. 20.

³³ KISTE, s. 2019.

2 Král Juan Carlos a cesta k demokracii

Caudillo zemřel 20. listopadu 1975 a Juan Carlos byl korunován dva dny poté. s ohledem na plynulé předávání moci na sklonku Frankova života již nebyl neznámou osobností, to však neznamenalo, že by byl pro své současníky čitelnou osobností. Očekávání všech složek společnosti byla různá, často však naplněná skepsí. Zatímco lidé demokraticky uvažující postrádali důvěru v odhodlání či schopnost nového krále prosazovat účinné reformy, představitelé *inmovilisma* si od něj naopak ze stejných důvodů slibovali kontinuitu fungování režimu. Ilustrativní je zde rovněž skutečnost, že důvěru v reformní smýšlení svého syna neměl ani Don Juan, který se stále odmítal vzdát svého nároku na trůn.³⁴ Tato úvodní skepse však byla paradoxně pro demokratizační proces přínosem, neboť posloužila jako účinná kamufláž ve chvíli, kdy bylo transformaci třeba spustit v plné míře.

2.1 Králova personální politika jako motor tranzice?

Slovo „motor“ je v souvislosti s rolí, kterou sehrál Juan Carlos v průběhu demokratické transformace, zmiňováno více než často.³⁵ Přestože se v čele státu stal král formálně přímým nástupcem zesnulého Caudilla, jeho pozice byla diametrálně odlišná. A to jak z hlediska praktického, tak i právního. Juan Carlos postrádal legitimitu, jíž si Franco léta budoval, takže zde nemohla být řeč o absolutní rozhodovací moci, jeho ruce však byly v první řadě svázány též právně. Soudě dle fundamentálních článků se jeho pravomoci v mnohém nelišily od těch, jimiž disponovali jeho protějšky z evropských konstitučních monarchií.³⁶

Politická role monarchy byla tedy formálně primárně stvrzovací, nikoliv rozhodovací. Mezi pravomoci monarchy však spadala i možnost nominovat kandidáty na nejvyšší politické funkce, čehož, jak se později ukázalo, dokázal Juan Carlos obratně využít, když se mu podařilo na přední místa dosadit osobnosti stejného reformního smýšlení, aniž by na první pohled vzbudil podezření frankistických kádrů.

³⁴ PRESTON, s. 216.

³⁵ POWELL, Charles, *El rey y la monarquía en la transición a la democracia en España*, in: Aportes, Vol. 18, No. 53, 2003, s. 5.

³⁶ Tamtéž, s. 40.

2.1.1 Torcuato Fernández-Miranda

Je paradoxem, že jedním z hlavních architektů demokratizace Španělska se stal jeden z předních falangistů. v sedmdesátých letech již politický veterán Miranda těžko naplňoval image mladého reformisty a málokdo by si tak vsadil na jeho zdánlivě náhlý obrat k reformnímu proudu. Jako králův mentor však měl jako jediný skutečný přehled o jeho smýšlení a plánech. Aby ne, když se sám podílel na jejich formování. Z této pozice Miranda doufal v eventuální zisk premiérského postu, toho se však navzdory svým plánům nedočkal. Namísto toho byl po skončení funkčního období Alejandro Rodríguez de Valcárcela ještě na konci listopadu 1975 králem úspěšně navržen na funkci předsedy kortesů a následně také na funkci předsedy královské rady, oficiálního králova poradního orgánu.³⁷

Juan Carlos spoléhal na Mirandovu znalost nuancí právních a procedurálních aspektů fungování této instituce, vždyť Miranda byl vzděláním právník a na budování politické organizace režimu se sám aktivně podílel. Tento předpoklad se potvrdil jako správný a Miranda se během následujících dvou let aktivně podílel na prosazení dalších reformně smýšlejících kandidátů na klíčové politické posty. Zároveň se jako autor podílel na tvorbě demokratizační legislativy, podepsán byl zejména pod finální verzi jednoho z fundamentálních článků, zákonem o politické reformě.³⁸

Je až s podivem, že ačkoliv úloha, jíž Miranda během demokratické transformace sehrál, je mezi autory písicím o tomto období univerzálně uznávána, málokdy je kladena otázka, proč se vlastně tento kovaný frankista vůbec rozhodl do služeb demokratizace vstoupit. Aniž bychom chtěli zpochybňovat vliv Dona Juana na formování smýšlení svého syna, je i z králových pamětí zřejmé, že dopad vzdělání mentora Mirandy byl enormní, a že mezi učitelem a žákem existovalo reálné osobní pouto. Vést Juana Carlose k nezávislému smýšlení bylo rozhodnutí, jež muselo být učiněno dlouho před jeho jmenování Frankovým nástupcem. o osobních důvodech můžeme pouze spekulovat, o těch racionálních nám však vypovídají Mirandovy sebrané paměti.

Z nich je patrné, že Miranda vnímal slábnoucí pozici režimu v moderním světě i jeho trvalou neudržitelnost. Vždyť i navenek zcela konzervativní katolické Španělsko procházelo v šedesátých letech společenskými a ekonomickými změnami spojenými s otevíráním země zbytku západního světa. Zároveň nesmíme zapomenout, že

³⁷ POWELL, Charles, *Juan Carlos of Spain: Self-made Monarch*, 1996, s. 76.

³⁸ Tamtéž, s. 117–119.

vzpomínka na občanskou válku byla v té době stále velmi živá. Ačkoliv válka byla pouze tou nejextrémnější formou možného vypořádání se s režimem, vzhledem k volatilitě španělské militarizované politické scény ji nikdo jako možnost nevylučoval. v tomto kontextu Miranda usoudil, že transformace a adaptace politického systému způsobem, který by umožňoval, aby Španělsko dokázalo obstát v moderní době, musí proběhnout v právních mezích existujícího režimu. a to dříve, nežli by situace mohla dospět k dramatictějšímu vyústění.³⁹

V tomto světle se Mirandův přístup jeví jako logický, a pokud takto uvažoval dlouhodobě, musel vnímat to, že mu byl na starost svěřen princ a potenciální Francův nástupce, jako obrovskou příležitost, jak svoji teorii převést do praxe, a to nehledě na jejich vzájemný vztah. a že ten byl ve výsledku pozitivní, to celé věci pouze prospělo.

2.1.2 José María de Areilza

Dalším klíčovým mužem, který dlouhodobě nejen stál za demokratizačním procesem, ale který také aktivně vyjadřoval podporu monarchii, byl José Areilza. i on patřil k frankistickému establishmentu, své liberální postoje však neskrýval. Není bez zajímavosti, že jako monarchista se hlásil v první řadě k Donu Juanovi, nikoliv k jeho synovi, jehož vůli vést zemi k reformám zprvu zpochybňoval.⁴⁰

Když se Areilza v roce 1975 stal ve vládě Ariase Navarra ministrem zahraničí, jeho naprosto otevřený liberální postoj byl pro reformisty paradoxně přítěží, neboť zastávce *bunkru* přímo „zvedal ze židle“, a to včetně samotného premiéra. Během svého působení se v zahraničí snažil režim Juana Carlose prezentovat jako prodemokratický a aktivně pro něj sháněl podporu, nicméně byla to právě jeho otevřenost, která zabránila jeho výraznějšímu prosazení se v okamžiku, kdy bylo třeba najít nového premiéra.⁴¹

2.1.3 Adolfo Suárez

Působení největší „hvězdy“ demokratické transformace nelze jednoduše shrnout do několika odstavců, pro účely této práce je však podstatný pouze jeho vztah ke králi a k monarchii. Je paradoxní, že tím nejúčinnějším nástrojem liberalizace se nakonec nestala osobnost bezprostředně blízká duu Juan Carlos a Torcuato Miranda, byť to byl právě Miranda, který s nominací Suáreze přišel. Zde je však nutno poznamenat, že

³⁹ MIRANDA, Pilar y Alfonso Fernández, *Lo que el Rey me ha pedido: Torcuato Fernández Miranda y la reforma política*, Barcelona 1995.

⁴⁰ PRESTON, s. 238.

⁴¹ CHALUPA, s. 92.

Suárez se s králem osobně znal už delší dobu, dokonce si vzájemně tykali. Vzájemné sympatie, malý věkový rozdíl, pracovní efektivita a minimální zatíženost frankistickou minulostí z něj nakonec učinily vhodnějšího kandidáta, nežli byl Areilza, který, jak již bylo zmíněno, byl trnem v oku příliš mnoha zastáncům kontinuity režimu. a byl to opět Miranda, který vesměs neznámou politickou figuru dokázal vynést do popředí, byť zde se s králem ve volbě vzájemně shodli.⁴²

2.1.4 Manuel Gutiérrez Mellado

Posledním z „králových mužů“, jehož působení bude v této části práce též přiblíženo, je generál Mellado. Ten stanul po boku Adolfa Suáreze jako vice-premiér pro vojenské záležitosti v roce 1976, když v reakci na čím dál očividnější liberalizaci demonstrativně rezignoval jeden z hlavních představitelů ultrakonzervativního *bunkru*, generál Fernando Santiago de Díaz.⁴³

Mellado se s králem dobře znal z dob jeho působení u armády a, podobně jako Areilza, své liberální smýšlení nikterak neskrýval. Nahrazení Santiaga Melladem tak bylo pro odpůrce reformy studenou sprchou. Mellado se totiž nezdráhal v armádě provádět personální změny, které byly zcela mimo soulad se zavedeným systémem, kdy na klíčové pozice dosazoval mladé, liberálně smýšlející důstojníky.⁴⁴ Armáda, jakožto jeden z pilířů Frankova režimu, tak byla do značné míry politicky pacifikována, zůstávala však hrozbou z hlediska síly – nyní navíc hrozbou značně provokovanou. Jmenování Mellada na klíčový politický post tak bylo krokem riskantním, jenž se však obešel bez bezprostředních následků.

2.2 Otázka legalizace komunistické strany jako klíčový problém transformace

Před smrtí generála Franka mohla komunistická strana hýřit sebevědomím – vždyť ovládala největší odborovou organizaci CCOO (*Comisiones Obreras* – Dělnické komise), iniciovala zformování první významné opoziční organizace (Demokratické junty), kde dokázala zapojit kromě CCOO, jakožto kvazi-politické instituce, také další menší socialistické strany a část monarchistů. Zformulovaný program se vyznačoval

⁴² Tamtéž, s. 92–93.

⁴³ Tamtéž, s. 95.

⁴⁴ Tamtéž.

značným revolučním nádechem, zdaleka již nešlo o „drobečkovou politiku“.⁴⁵ Cílem PCE bylo vždy svržení režimu prostřednictvím lidové revoluce, ve které by komunisté mohli vystupovat jako její motor, čímž by si zajistili silnou roli v porevolučním politickém uspořádání, což, vzhledem ke slabosti PSOE, nemusel být nerealistický cíl.

Vývoj po úmrtí diktátora si však komunisté představovali až příliš optimisticky. Nová vláda Carlose Ariase Navarry dala jasně najevo svůj záměr zachovat dosavadní režim, a revoluční představy se tak začaly hroutit. Stárnoucí lídr komunistů Santiago Carrillo byl nucen upustit od radikálních záměrů a namísto nich začal vyjednávat o spojení s paralelní opoziční organizací, umírněnější socialistickou Platformou demokratické konvergence. Tento dialog brzy dospěl k úspěšnému závěru a v roce 1976 došlo ke splynutí obou subjektů v tzv. *Platajuntu*.⁴⁶

Následující vývoj na španělské politické scéně však zcela zhatil plány levice na svržení režimu zdola. Od nastoupivšího Juana Carlose I. tehdy ještě málokdo z jejích řad očekával, že se ujme iniciativy a de facto sám zahájí vnitřní státní autoreformu. Když po nedlouhém období spoluvládnutí s Ariasem Navarrou jmenoval Juan Carlos I. premiérem Adolfa Suáreze, nečekaně mladého falangistického aparátčíka, deklaroval také svoji snahu o dosažení demokratického režimu. Tímto krokem vzal dosud fungujícím opozičním uskupením vítr z plachet.

Nově vzniklá situace tak rozhodně nehrála do karet komunistům – kde měli nyní hledat záruky, že v politickém systému nastaveném lidmi vzešlými z frankistického prostředí bude místo i pro legální komunistickou stranu? Nehledě na programovou transformaci a (v rámci sféry levice) na vysokou popularitu PCE si tato strana s sebou pro většinu společnosti, ale i pro staré frankistické kádry, nadále nesla nálepku symbolu krachu druhé republiky a rudého teroru. Pro většinu vojenských špiček by její legalizace znamenala popření výsledků občanské války, a tedy i možný důvod k ozbrojenému zásahu proti takovému kroku.⁴⁷ To poslední, co si reformisté mohli přát, by bylo zažehnutí nového ozbrojeného konfliktu.

Adolfo Suárez po nástupu do funkce premiéra okamžitě oznámil svůj záměr prosadit zákon o politické reformě – tentokrát se již však nemělo jednat pouze o drobné ústupky, s jakými počítal předchozí, vcelku neupřímný návrh Ariase Navarry. v nové Suárezově koncepci se již sice počítalo s legalizací politických stran, na čemž se Suárez

⁴⁵ KUNC, Jiří, *Stranické systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Praha 2000, s. 140.

⁴⁶ CHALUPA, 91–92.

⁴⁷ TUSELL, Javier, *Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the present*, Oxford 2007, s. 287.

ostatně dohodl i se zástupci opozičních lídrů, s komunisty však návrh neoperoval, což se může jevit jako paradoxní, vzhledem k silné roli, kterou PCE v opozičním hnutí hrála.⁴⁸ Ostatní levicové strany však žádný zájem na zahrnutí PCE do reformního procesu neměly – jejich voličské sféry do značné míry kolidovaly, a strany se tak mohly snadno zbavit těžkého konkurenta. Legalizace PCE byla absolutním tabu i pro konzervativní frankisty a armádu. Jejich děsivé představy o případném triumfu komunistů po jejich legalizaci, o nastolení socialismu, východní orientace a popření výsledku občanské války, možná nebyly zcela namístě, rozhodně však uvažování těchto kádrů ovlivňovaly, což byla skutečnost, se kterou bylo při zvažování možnosti legalizace PCE nutno počítat.

v neprospěch komunistické strany hrál i další faktor, který snižoval její důvěryhodnost v očích španělské veřejnosti. Vedení PCE se, nehledě na svá reformní programová prohlášení, stále jevilo jako relikv starých dob španělské občanské války, v jejím čele nadále vystupovaly takové osoby, jako byla věrná stalinistka Dolores Ibarruri či Santiago Carrillo, zatímco PSOE se po dlouhé krizi šedesátých a sedmdesátých let personálně obměnila a omládl.⁴⁹ Zejména s osobou Santiaga Carrilla se pojil dosti zásadní problém v podobě jeho obvinění z účasti na masakru řádově tisíců vězňů z Paracuellos. Ačkoliv soud později vinu generální tajemníka na válečném zločinu nepotvrdil, jeho spojení s incidentem bylo, nehledě na jeho skutečnou roli, zřejmé, a bez ohledu na konečný verdikt soudu se této nálepky Carrillo již zbavit nedokázal, což jen těžko mohlo posílit smířlivější pohled na jeho stranu.⁵⁰

Na druhou stranu ovšem existovaly i pádné argumenty znějící ve prospěch potenciální legalizace komunistické strany. v první řadě se jednalo spíše o otázku etiky a programu národního usmíření nového panovníka. Juan Carlos se zamýšlel profilovat jako král skutečně všech Španělů, nicméně při ostrakizaci jedné skupiny, u které se navíc předpokládala – někdy až přehnaně – široká podpora španělské veřejnosti, by tento jeho záměr nemohl být brán vážně, neboť by se tím jen udržovalo poválečné stigma „dvojího Španělska“.⁵¹ Opominutí PCE při politické participaci by zároveň očima části veřejnosti, ale také očima ostatních demokratických zemí, bylo vnímáno jako zásadní nedostatek demokratické transformace, který by zpochybňoval její hodnověrnost.

⁴⁸ CHALUPA, 98.

⁴⁹ TUSELL, 291.

⁵⁰ DE VILALLONGA, José Luis, *Hovory s Juanem Carlosem králem španělským*, Praha 1995, s. 98–99.

⁵¹ Tamtéž, s. 93.

Pro legalizaci však existovaly i prozaičtější argumenty. Velmi dobře organizovaná a disciplinovaná PCE, dlouhodobě zvyklá pracovat v podzemí, by státní správě mohla svojí činností způsobovat větší potíže nežli snáze kontrolovatelná, v rámci zákonnosti fungující strana – vždyť vláda si nebyla schopna poradit ani s teroristickou organizací ETA, která byla v porovnání s komunisty nepočtená. Takto opominutí komunisté by navíc vůči novému režimu získali silný argument, de facto by se tím dostali do pozice oběti „nového“ režimu, což by jim ve výsledku mohlo naopak na popularitě přidat.⁵² Předpoklad, ze kterého váhající Juan Carlos vycházel po doporučeních, která mu poskytl francouzský velvyslanec Jean- Francois Deniau, pracoval s teorií, že po legalizaci strany a po její participaci ve volbách se ukáže, že strana neskýtá takový potenciál k zisku moci, jak se někteří obávali.⁵³ Tímto chtěl jednou provždy učinit přítrž obavám z PCE a zamezit její démonizaci, což měl být další krok směrem k národnímu usmíření. Zároveň si král i premiér uvědomovali, že legalizaci strany lze podmínit určitými ideologickými ústupky, se kterými ostatně komunisté z iniciativy Carrilla sami přispěchali již po nástupu Suáreze, a to v obavě z politické izolace, která jim po navázání dialogu premiéra se socialisty hrozila.

Komunistická strana v průběhu sedmdesátých let skutečně na své cestě k eurokomunismu pokročila. v letech 1970 a 1971 byly publikovány texty zabývající se otázkami vztahu svobody a socialismu, v nichž strana znovu potvrdila závěry z let 1954–1956, tedy vůli spolupracovat s dalšími nekomunistickými politickými organizacemi.⁵⁴ To bylo dále stvrzeno na plénu ústředního výboru strany v Římě v roce 1976 a korespondovalo to i s předchozí Carrillovou iniciativou související se vznikem *Platajunty*. v témže roce Carrillo publikoval práci *Eurocomunismo y Estado*, kde formuloval hlavní body koncepce španělského eurokomunismu západního typu, přistoupil ke kritice modelu Sovětského svazu a odsoudil též okupaci Československa.⁵⁵ Sjezd komunistické strany v Madridu v roce 1977, jehož se zúčastnili i čelní představitelé francouzských a italských eurokomunistů, definitivně přijal eurokomunismus za oficiální ideologii, vzdal se leninistického odkazu a vyjádřil zájem na integraci Španělska do západoevropských struktur. Madridský kongres znamenal vrchol umírněných tendencí prosazovaných v komunistické straně Santiagem Carrillem,

⁵² Tamtéž, s. 93.

⁵³ Tamtéž, s. 92–93.

⁵⁴ CARRILLO, Santiago, *La difícil reconciliación de los españoles: De la dictadura a la democracia*, Barcelona 2011, s. 137–138.

⁵⁵ CARRILLO, Santiago. *Eurocomunismo y estado*, Barcelona 1977, s. 200–201.

z nichž PCE nadále oficiálně vycházela až do roku 1982, tedy do doby, do které „starý“ generální tajemník dokázal udržet svůj post.

Jednání o uzákonění komunistické strany se odehrávalo na dvou úrovních, se dvěma hlavními aktéry – králem a premiérem. Ačkoliv vyjednávací akce těchto dvou státníků probíhaly spíše paralelně nežli v přímé součinnosti, oba čerpali z výsledků práce toho druhého. Juan Carlos se stal tím, kdo ono obtížné rozhodnutí učinil. Řada rizik, jež byla s jednáními spojena, již byla zmíněna výše, krom nich však Juan Carlos tímto krokem riskoval také ztrátu důvěryhodnosti v očích občanů a vojáků – a právě popularita mezi vojáky, mezi kterými vyrůstal a mezi nimiž měl i řadu přátel, kteří jej skutečně uznávali jako autoritu a jako velitele ozbrojených sil, se v nadcházejících letech ukázala být jedním z hlavních králových trumfů, jímž dokázal odvracet hrozby spojené s neklidem v armádě.⁵⁶

I v případě prosazování zákona o politické reformě a o reformě odborů, ve kterých si komunisté stále udržovali prostřednictvím *Comisiones obreras* dominantní vliv, musel král uklidňovat generalitu, která zmíněné změny přijímala jen velmi obtížně, přičemž o legalizaci komunistů u ní již vůbec nemohla být řeč.⁵⁷ Kromě toho, že monarcha usměrňoval podrážděnou armádu, stal se také tím, kdo vlastní jednání s komunisty, a především se samotným Carrillem, ještě v roce 1975 zprostředkoval. Kontaktovat osoby pracující v ilegality totiž nebylo zdaleka snadné.

Způsob, jakým král styky s generálním tajemníkem dokázal navázat, se stal záležitostí poněkud dobrodružnou. Jednání z pochopitelných důvodů musela probíhat v přísném utajení, pokud by totiž vyšlo najevo, že sám král vyjednává s komunisty, daly by se očekávat velmi ostré reakce. Symbolika krále byla zásadní a král si nemohl navenek dovolit takové „excesy“ jako reformistická vláda, která byla přeci jen vnímána jinou optikou. Jedinou osobou, o níž král tušil, že s generálním tajemníkem udržuje styky, byl rumunský diktátor Nicolae Ceaușescu. Prostřednictvím rumunských komunistů se skutečně podařilo s Carrillem kontakt navázat.⁵⁸ Carrillo se mezitím, stále jako nežádoucí osoba, vrátil pod falešným pasem z francouzského exilu zpět na území Španělska a pod příslibem legalizace nepřistupoval k žádným radikálním krokům.⁵⁹

Vzhledem k problematické situaci, v níž se PCE nalézala, byl Carrillo ochoten ustoupit v řadě ideologických otázek a nadále zmírňoval svoji revoluční rétoriku

⁵⁶ POWELL, *Juan Carlos of Spain*, s. 104–105.

⁵⁷ CHALUPA, s. 99.

⁵⁸ DE VILALLONGA, s. 93–94.

⁵⁹ Tamtéž, s. 95.

z období po smrti Franka – ostatně, poslední velká stávková akce, o níž se PCE v roce 1976 pokusila, dopadla fiaskem.⁶⁰ Na konci roku 1976 uspořádal Carrillo rozsáhlou tiskovou konferenci před širokou novinářkou veřejností. To bylo poprvé, kdy se na stránkách řady celostátních tiskovin dokázala PCE zprostředkovaně prezentovat. Na konferenci Carrillo veřejně deklaroval svoji snahu o podporu demokratizačního hnutí, které, dle jeho slov, komunisté nehodlají nikterak sabotovat, a naopak se chystají jeho proces v této podobě kvitovat. Komunisté se rovněž údajně chystali uznat monarchistickou vlajku výměnou za umožnění legální politické participace PCE.⁶¹

Následovalo krátkodobé zatčení a věznění generálního tajemníka, které však spíše pomohlo stranu dále zviditelnit a nijak jí neuškodilo. Proti tomuto kroku navíc komunisté odmítli pořádat rozsáhlejší protesty, aby zbytečně nevyvolávali reakce odpůrců.⁶² Prudké reakce se také strana vyvarovala po zavraždění pěti advokátů pracujících pro CCOO pravicovými extremisty v ulici Atocha.⁶³ Absence bouřlivých reakcí na tyto kroky poškozující stranu se staly solidním důkazem toho, že PCE skutečně dodržuje proklamovanou cestu odmítání násilné konfrontace, což sebralo vítr z plachet těm, kteří stranu označovali za hrozbu pro dosažení smíru. Již zmíněný madridský sjezd oficiálně potvrdil eurokomunismus jako závazný směr, strana dále navíc oficiálně uznala monarchii.⁶⁴

Zatímco Juan Carlos I. a Santiago Carrillo svými kroky legalizační proces jako takový umožnili, je nutno podotknout, že premiér Suárez byl tím, kdo celý akt dovedl k úspěšnému završení. s podporou krále dokázal držet na uzdě pobouřenou armádu. Představitelům generality totiž nejprve obratně tvrdil, že pro komunistickou stranu není v její současné podobě v politickém systému Španělska místo. Jak však již bylo řečeno, PCE přitom dávno pracovala na usměrnění svých stanov, o čemž Suárez tehdy samozřejmě věděl. k samotnému aktu legalizace přistoupil v době velikonočních prázdnin roku 1977, kdy se značná část vojenských špiček nacházela na dovolené, a armáda tak nemohla pohotově reagovat. To však neznamenalo, že se její představitelé nepustili do zapálené rétoriky o premiérově zradě, proto Suárez pro jistotu armádě

⁶⁰ CHALUPA, s. 98.

⁶¹ Tamtéž, s. 98–99.

⁶² DE VILALLONGA, s. 100–101.

⁶³ TUSELL, Javier – SOTO, Álvaro. *Historia de la transición (1975–1986)*. Madrid 1996, s. 71–72.

⁶⁴ KUNC, s. 149.

zablokoval dodávky benzínu – tanky tak stěží mohly vyjet do ulic a legalizační proces PCE byl zdárně dokončen.⁶⁵

Postupná transformace Komunistické strany Španělska trvala více než dvě desítky let. Na počátku této cesty stála militantní komunistická strana stalinistického typu poslušná instrukcí z Moskvy, na jejím konci naopak o poznání smířlivější a nezávislá eurokomunistická organizace. Pragmatické rozhodnutí přiblížit se rozdělené společnosti, které zahrnovalo i překvapivé sblížení se s církví a podporu monarchie – vždyť po zkušenostech z tranzice i sám Juan Carlos udržoval, na poměry krále, nadstandardní vztah s komunistou Carrillem – však pro stranu znamenalo zpětný ráz v podobě vnitřních rozkolů a odklonu ortodoxního voličstva.

Z hlediska zájmů samotných komunistů tak paradoxně stranická transformace dopadla neúspěšně. PCE přišla o staré voliče, zároveň však nedokázala přilákat voliče nové, k čemuž přispěl i fakt, že se španělská společnost sedmdesátých a osmdesátých let chtěla oprostít od odkazů na rozdělení národa a směřovala k umírněnému středu. z toho je možno vyvodit, že strategie krále a premiéra se nakonec ukázala více než úspěšnou. Tím, že během tranzice nedošlo k ostrakizaci jedné z hlavních stran, nabyl demokratizační proces na vnitřní i mezinárodní úrovni na legitimitě, nicméně strana byla, možná až překvapivě efektivně, pacifikována. Nehledě na překvapivě vřelý vztah mezi králem a lídrem PCE i stav, kdy „vlk se nažral a koza zůstala celá“, se dá jen těžko pochybovat o tom, že výsledná situace, s ohledem na inherentní rivalitu mezi oběma stranami, králi a monarchii obecně vyhovovala. Jak však bude dále v této práci vysvětleno, legalizace PCE se stala zásadní nejen pro legitimitu tranzice jako takové, ale i pro vlastní dynastickou legitimitu Juana Carlose. Úplnost transformace byla totiž klíčovou podmínkou pro uznání královského titulu ze strany jeho otce.

2.3 Tejerazo 1981 – král jako garant politické transformace?

Ačkoliv po nástupu Adolfa Suáreze byly eliminovány politické faktory brzdící reformu, stále zde existovala vlivná skupina osob věrných Frankově odkazu, zejména činitelů na vrcholných pozicích v armádě. Jak je tedy možné, že lidé, kteří sice tradičně stáli mimo hlavní politické dění, avšak měli pod kontrolou armádu a veškerou vojenskou techniku, nezadusili demokratizační proces pod pásy tanků?⁶⁶

⁶⁵ GUNTHER, Richard – MONTERO, José Ramón – BOTELLA, Joan, *Democracy in Modern Spain*, New Haven 2004, s. 87.

⁶⁶ PÉREZ-DÍAZ, Víctor M., *The Return of Civil Society: The Emergence of Democratic Spain*, Cambridge 1993, s. 38.

Zde opět musíme vzít v potaz roli, kterou zde sehráli král a premiér Suárez. Za prvé je nutno připomenout, že král byl absolventem všech tří vojenských akademií, kterými Španělsko disponovalo. z toho vyplývá, že měl s velkou částí mladšího důstojnictva dobré vztahy založené na osobních setkáních v době studií. Zároveň byl delegovaný *caudillem*, což mu v očích režimu stále ještě loajální armády pochopitelně zvedalo přirozenou prestiž. a co víc, Juan Carlos byl jako král a voják vrchním velitelem ozbrojených sil a z této pozice pramenila další zásadní dávka autority.⁶⁷

V pozdní fázi frankistické diktatury již armáda nebyla režimu tak věrnou oporou jako v poválečných letech, řady loajálních veteránů s přímou válečnou zkušeností z důvodu narůstajícího věku přirozeně řídly. Ti, kteří se stále ve službě drželi, pochopitelně zastávali větší část klíčových pozic ve velení, mladí vojáci nižších šarží však již s výsledkem války nebyli podobně citově spjatí. Více nežli udržení poválečného statutu quo je zajímalo chronické podfinancování armádního resortu. Nicméně to nebyli oni, kdo o postoji armády rozhodovali, vliv veteránů byl stále značný. Vždyť při jediném pokročilejším pokusu o vojenský puč byli zúčastnění vojáci přesvědčeni, že jdou plnit vůli krále. v případě problémů tak králova slova měla značný dopad na chování vojáků.

Je také nutno poznamenat, že zatímco Juan Carlos se mezi vojáky těšil oblibě, premiér Suárez se nacházel ve zcela opačné pozici. Jelikož se opakovaně při jednáních s armádou dopouštěl „záškodnických“ manévřů (jeho oblíbenou taktikou bylo zejména ochromování armády prostřednictvím nařízených dovolených a pozastavování dodávek paliva, čehož premiér využil i během završení procesu legalizace komunistické strany), sklízel od vojáků pochopitelně pouze opovržení.⁶⁸ Měl však v armádě oporu alespoň v osobě svého vicepremiéra generála Mellada, který byl reformám nakloněn.⁶⁹ Poté, co od války uplynuly již čtyři dekády, se také změnilo složení armády a nové generace řadových vojáků, které nezažily boje a nyní spíše řešily svoje mizerné ekonomické podmínky, již nebyly vůči generalissimovi tak loajální.⁷⁰

Přesto ke dvěma výraznějším, ba krizovým incidentům nakonec došlo. v obou případech zde figurovalo jméno plukovníka Tejera, zarytého obhájce starých pořádků a rovněž antiroyalisty. v prvním případě se jednalo o prozrazený pokus o obsazení úřadu vlády, známý jako Konspirace z kavárny Galaxie. v tomto případě dostal Antonio

⁶⁷ DE VILLALONGA, s. 131–132.

⁶⁸ CHALUPA, s. 100.

⁶⁹ TUSELL, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, s. 308.

⁷⁰ PÉREZ-DÍAZ, s. 38–39.

Tejero trest pouze ve výši sedmi měsíců.⁷¹ Závažnější však byl již zmiňovaný pokus o převrat 23. února 1981. Plukovník Tejero napochodoval večer se čtyřmi sty civilními gardisty „ve jménu krále“ do budovy parlamentu, kde držel celou noc poslance jako rukojmí. Jen Suárez a voják Mellado se z počátku jako jediní postavili vzbouřencům na odpor.

Tentokrát to ale nebyl Tejero, kdo stál za celým projektem. Hlavními organizátory pokusu o převrat byli, přes odpor Suáreze, nově dosazený druhý muž armády, generál Alfonso Armada Comyn – zde se premiér neshodl s králem – a generál Milans del Bosch.⁷² Každý z těchto tří vůdců však měl rozdílné představy o cílech převratu. Tejero si přál vojenskou vládu, zatímco Milans a Armada sice nebyli proti monarchii, ale oba doufali v získání pozice premiéra.⁷³ Pučisté také nepromysleli svůj plán důkladně a založili ho na špatných předpokladech. Počítali s podporou krále, takže se ani neobtěžovali obsadit jeho palác v La Zarzuele. Zároveň se k povstání přihlásila jen malá část armády.

Zatřetí se ukázalo, že společnost, přes vystřízlivění z původní euforie, demokracii stále preferuje.⁷⁴ Král v kritické situaci nezpanikařil a, jakožto vrchní velitel armády, využil svého vlivu i již zmíněných dobrých známostí ze studií, kdy osobně telefonicky vysvětlil většině důstojnických elit, že se akce koná bez jeho souhlasu, a povstání tak diplomaticky zpacifikoval již v zárodku.⁷⁵ Zásadní se v této situaci ukázala skutečnost, že volný král dokázal vyjednat dopravení televizního štábu z vojáků obsazeného štábu státní televize, takže promluvil ke Španělům přímo z královského paláce a ujistil je o svém setrvání v demokratickém postoji, čímž zmírnil pocit paniky v době nejistoty.⁷⁶

Král předpokládal, že za pučem stojí Armada. Když ho později telefonicky konfrontoval, Armada se na vlastní pěst vydal do parlamentu, aby se pokusil vyjednat vytvoření vlastní vlády v rámci ústavy, ovšem neúspěšně. Milans mezitím z převratu vycouval. Osamocení Tejero nakonec přiznal porážku bez krveprolití a Armada byl nucen podepsat protokol o kapitulaci, čímž také neslavně skončila jeho vojenská kariéra.⁷⁷

⁷¹ TUSELL, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, s. 309.

⁷² DE VILALLONGA, s. 142.

⁷³ TUSELL, 310.

⁷⁴ CHALUPA, 120.

⁷⁵ Tamtéž. 121.

⁷⁶ DE VILALLONGA, 152–153.

⁷⁷ Tamtéž, s. 161.

Neúspěch puče jen pozvedl prestiž demokracie a zejména pak krále, který se v nejisté situaci nebál stát za demokratickými hodnotami. Naopak frankisté tímto definitivně přišli o reálnou šanci na zvrát v politickém vývoji Španělska. Není bez zajímavosti, že neúspěch *tejeraza* pramenil právě z nepochopení králova postoje. Skutečnost, že si část vojáků upřímně myslela, že Juan Carlos by preferoval návrat starých pořádků ještě v roce 1981, dobře ilustruje reálnou situaci, kdy, nehledě na běžná oficiální prohlášení podporující demokracii, byla monarchie částí Španělů stále vnímána jako Francův odkaz, ať již pozitivní či negativní. Tento pohled se jeví býti dlouhodobě hlavním argumentem proti monarchistickému zřízení jako takovému, bez ohledu na osobu krále.

3 Trojí problematika legitimacy monarchie

V kontextu demokratické transformace znovuzrozená španělská monarchie i samotný monarcha čelili sérii výzev spojených se získáváním formální, politické i společenské kredibility.

Na prvním místě je třeba uvést, že až do roku 1977 postrádal Juan Carlos legitimitu dynastickou, neboť dle tradičního nástupnického řádu byl stále dědicem trůnu jeho otec, který se svých nároků nevzdal. Nikoliv nezpochybnitelná však byla též instituce monarchie jako takové, a to jak v očích reformně smýšlejících lidí, tak i mezi tradicionalisty. Pro první skupinu bylo nutno obhájit instituci, jejíž instalace nebyla spojena se svobodným plebiscitem. Skupina druhá naopak v kontextu demokratických reforem zpochybňovala věrnost fundamentálním článkům a kontinuitě režimu.

Juan Carlos se tak ocitl v situaci, kdy musel obhajovat nejen pozici sebe samého, ale i pozici instituce jako takové, a to na první pohled vzájemně protichůdnými způsoby. v inaugurační řeči sám odkazoval na tři zdroje legitimacy své vlády – na historickou tradici, na fundamentální články a na vůli španělského lidu. Jak podotýká Vicente Atard, tyto tři zdroje legitimacy lze interpretovat jako zdroje dynastické, politické a společenské.⁷⁸

3.1 Dynastická legitimita Juana Carlose I. – otázka nástupnictví

V době nástupu Juana Carlose na trůn již převážná většina pretendentů svoje dynastické nároky vzdala. Don Jaime, jeho syn Alfonso i karlisté. Jediným zbývajícím byl Juanův vlastní otec.

Roky odluky vynucené studiem Juana Carlose ve Španělsku, v kombinaci s jeho, navenek nekonfliktním, vztahem s *Caudillem*, vyvolaly u otce dojem, že spolu nejsou „na jedné lodi“. Don Juan dlouho doufal, že po smrti Franka a po nástupu Juana Carlose na trůn jeho syn v jeho prospěch abdikuje. Jelikož však skutečný vývoj tomuto scénáři naprosto neodpovídal, rozhodl se Don Juan alespoň podmínit uznání vlády svého syna vypsáním a uskutečněním svobodných voleb. k tomu skutečně došlo, a ještě před samotnými volbami se v roce 1977 Don Juan vzdal svých nároků na trůn, čímž byla otázka dynastické legitimacy formálně uzavřena.

V souvislosti s otázkou nástupnictví je zajímavá i ta skutečnost, že Don Juan neprojevil zájem o to, aby se stal mentorem svého syna. Je patrné, že se Don Juan

⁷⁸ ATARD, s. 74–75.

s celou situací nesrovnával snadno, své nepopularity mezi frankistickými kádry si však byl vědom. Mladý král měl navíc větší šanci zapůsobit v očích veřejnosti, kdežto on sám byl již za léta působení v řadách protifrankistické opozice mediálně stigmatizován. Jeho konečné rozhodnutí postoupit svůj nárok synovi pramenilo z vyššího zájmu státu a monarchie.

3.2 Legitimita politická

Zatímco legitimitu dynastickou si musel nový král vydobýt, legitimitu politickou bylo třeba naopak udržet. Za předpokladu zachování frankistického režimu byla legitimita garantována zákonem o nástupnictví v rámci fundamentálních článků, na které nástupce při korunovaci také přísahal. Již bylo zmíněno, že ze strany armády ani bunkru se Juan Carlos za standardních okolností bát odporu nemusel, nicméně vyprovokovat je v reakci na reformní úsilí možné bylo, jak se také opakovaně ukazovalo v případě demonstrativních rezignací generála Santiaga či Ariase Navarra.

Reformní úsilí navíc ohrožovalo platnost korunovační přísahy. Jít proti fundamentálním článkům znamenalo rovněž ztrátu legitimacy garantované režimem, čehož se král reálně obával.⁷⁹ Nejenže by v takovém případě mohlo dojít k vyburcování armády, ale bylo také otázkou, zda by, v případě nastolení potenciálního nového režimu, v takovém režimu měla vůbec monarchie svoje místo. Koneckonců, nabízel se příklad Itálie, kde o zrušení monarchie rozhodli občané přímo v referendu.

Pokud tedy měla být stávající legitimita režimu zachována, musel být režim transformován v rámci svého vlastního právního rámce. To bylo v souladu s plány Torcuata Mirandy. Zákon o politické reformě garantující základní politické svobody a vypsání nových voleb, na jehož sepsání se Miranda sám aktivně podílel, byl tudíž inkorporován mezi fundamentální články. Tím bylo zabráněno demontáži režimu a s ním i monarchistického zřízení. Ani to však úplnou eliminaci tohoto rizika neznamenalo.

Další na řadě byla totiž problematika schvalování ústavy, která byla předložena k hlasování ve všeobecném referendu. Součástí návrhu ústavy byla i klauzule o tom, že Španělsko je konstituční monarchií. Znamenalo by tak případné neschválení ústavy i odmítnutí té konstituční monarchie, o jejíž etablování se Juan Carlos se svými spolupracovníky pokoušel?⁸⁰

⁷⁹ PRESTON, s. 395.

⁸⁰ ATARD, s.

Naštěstí pro něj se Juan Carlos touto otázkou zabývat nemusel, neboť ústava byla v referendu jednoznačně přijata. Tím byla také završena formální stránka politické transformace, v níž si monarchie dokázala svou legální pozici udržet.

3.3 Legitimita společenská

Zatímco zachování politické a dynastické legitimacy bylo otázkou v podstatě technickou, legitimitu společenskou je třeba vnímat abstraktněji. Kombinuje v sobě totiž vícero měkkých faktorů, jako jsou popularita a morální autorita. Zároveň však vychází jak z vnímání monarchie jakožto instituce, tak i z vnímání monarchy jakožto osobnosti. z tohoto důvodu nelze binárně konstatovat, zda svůj cíl obsažený v korunovační řeči, tedy opírat se i o tuto část legitimacy, nástupce skutečně splnil.

V takové situaci se lze opřít o dobová statistická šetření zaměřená na popularitu politických osobností a institucí. Jak již však bylo naznačeno, instituci zde nelze jednoznačně oddělit od osobnosti. Počínání Juana Carlose bezpochyby učinilo pozitivní dojem na nejednoho odpůrce monarchie, vždyť takřka přátelské vztahy udržoval i s předákem komunistické strany Carrillem.⁸¹

Juan Carlos byl navíc dlouhodobě přímo zosobněním monarchie, vždyť v období sedmdesátých a osmdesátých let byl jejím jediným veřejně činným představitelem. Dobové průzkumy popularity tak skutečně vypovídají mnohem více o pohledu na královu osobnost nežli na instituci jako takovou.

Z průzkumů popularity té doby vyplývá, že král patřil k nejpoblárnějším politickým aktérům vůbec. Jeho renomé mělo navíc stoupající tendenci v souladu s tím, jak postupovala demokratická tranzice. Po své intervenci během *Tejeraza* předčil král v popularitě dokonce i papeže Jana Pavla II.⁸² v tomto období souhlasilo s královými postoji přes 80 % dotázaných Španělů, nicméně již v roce 1978 krále pozitivně vnímalo 70 % Španělů.⁸³

Co k dobré image monarchy, a tím pádem i k obrazu monarchie, výrazně přispívalo, však nebyla pouze králova role v demokratizačním procesu. Na své straně měl i řadu médií, která za ním stála již od nástupu na trůn. S tím, jak demokratizační proces postupoval, tak i média (v čele s monarchistickým *ABC* či katalánskou

⁸¹ DE VILALLONGA, s. 100–101.

⁸² MCDONOUGH, Peter – BARNES, Samuel H. – PINA, Antonio López, *The Growth of Democratic Legitimacy in Spain*, in: *The American Political Science Review*, Vol. 80, No. 3, 1986, s. 743.

⁸³ BERNECKER, s. 130.

Vanguardiou) líčila Juana Carlose jako strůjce těchto změn.⁸⁴ Redakce těchto populárních periodik zároveň nesabotovaly politickou legitimitu krále tím, že by ho spojovaly se snahou o demontáž režimu.⁸⁵ Záměrům Juana Carlose a Torcuata Mirandy tak vycházely vstříc, a výrazně tím přispěly k budování společenského renomé monarchie.

Z výše uvedeného vyplývá, že monarchie reprezentovaná Juanem Carlosem nabyla všech klíčových složek legitimacy, což je i vysvětlením toho, proč bez zásadních pochybností přestála politickou transformaci v zamýšlené podobě.

⁸⁴ ZUGASTI, Ricardo, *La prensa española de la transición como escenario de apoyo político a Juan Carlos I: El ejemplo de la legitimidad dinástica de la monarquía*, in: Palabra Clave, Vol. 10, No. 1, 2007, s. 61.

⁸⁵ ZUGASTI, Ricardo, *La legitimidad franquista de la Monarquía de Juan Carlos I: Un ejercicio de amnesia periodística durante la transición española*, in: Comunicación y sociedad, Vol. 18, No. 2, 2005, s. 165.

4 Monarchie v kontextu politiky národního usmíření

Zatímco v první polovině předkládané práce byla rozebírána zejména praktická stránka působení koruny v období demokratické transformace, v nadcházející kapitole bude pozornost věnována naopak jejímu hodnotovému odkazu.

Již od devatenáctého století bylo Španělsko poznamenáno přetrvávajícím rozkolem mezi dvěma tábory ve společnosti, mezi tradicionalisty a modernisty, konzervativci a liberály. Kulminací tohoto střetu sice byla občanská válka, nebyla však jeho koncem. Frankistický režim rozdělení dále přižívoval a teprve během procesu demokratické tranzice se celospolečenský diskurs začal principiálně měnit. Nejen proto, že to politické uvolnění dovoľovalo, ale také díky aktivitám proponentů smířčích snah, mezi něž se zařadila i monarchie.

4.1 Dvě Španělska a *reconciliación nacional*

Jak vyplynulo již z kapitol předchozích, pro proponenty demokratizačního procesu se největší výzvou stala témata spojená s citlivou španělskou minulostí, zejména pak ta, jež souvisela s občanskou válkou.

V době probíhající španělské demokratické tranzice byly dozvuky této události stále živé a, minimálně pokud jde o tvrdé jádro frankistických struktur (tzv. *inmovilistas*, tedy těch, kdo odmítali jakýkoliv posun režimu směrem k liberalizaci), bylo stále nutno počítat s možností jejich prudké reakce na jakýkoliv pokus o integraci opačných společenských skupin do veřejné sféry. V jejich myslích měli socialisté, komunisté a liberálové zůstat trvale občany druhé kategorie.⁸⁶

Avšak ačkoliv vzájemné animozity mezi vítězi a poraženými občanské války nadále přežívaly, od konce padesátých let, a především pak od poloviny let šedesátých, již bylo ve společnosti možno sledovat více méně úspěšné pokusy o vzájemnou rekongiliaci. Ty byly patrné ve většině složek španělské společnosti, církví počínají a komunisty konče.

Monarchisté v těchto snahách nezůstávali pozadu, ba naopak. Již zmiňované memorandum z Lausanne, které bylo publikováno Donem Juanem v roce 1945, otevřeně hovořilo o nutnosti vytvoření království pro „všechny Španěly“. Zde je samozřejmě možno vesměs pádně argumentovat, že zdrojem této ideje byl politický

⁸⁶ AGUILAR, s. 72.

kalkul Dona Juana, nikoliv prostý sentiment, důležité je však to, že tato myšlenka nebyla již v té době překvapivě považována za natolik absurdní, aby měla nulových efekt. Bylo to právě po roce 1945, kdy se kolem *Juanistas* začali sdružovat exulanti s různými politickými pozadími. Opořebování ze vzájemných nepřetržitých konfliktů bylo znát.

Nehledě na svoji původní motivaci si Don Juan tuto ideu vzal k srdci a překonání válečného rozdělení prezentoval jako svůj hlavní program. U Juana Carlose tomu nebylo jinak a dá se předpokládat, že i kdyby se s tímto tématem nesetkal u otce, dospěl by k němu sám.

V období, kdy ve Španělsku probíhala demokratická transformace, již *reconciliación nacional* bylo žhavým tématem. Kněží umožňovali levicovým autorům publikovat v církevních tiskovinách a smiřování bylo stěžejní i pro hlavu španělské katolické církve, kardinála Tarancóna.⁸⁷ V tomto kontextu dávala snaha o legalizaci PCE, jež byla rozebírána v předchozí kapitole, smysl. Komunisté již nebyli oněmi „vrahy kněží“ a velká část španělské populace v sedmdesátých letech již občanskou válku ani nezažila, natož aby plánovala vendetu proti jiné skupině obyvatel.

4.2 Politika „tlusté čáry“

Nejen čas a generační obměna však stály za vůlí zanechat staré křivdy minulosti. Faktem bylo, že špinavé ruce měly často obě strany, a vzájemné vyřizování účtů by tak v té době nevedlo nikam, neboť by zasáhlo příliš velkou část společnosti. Vyrovnání se s frankismem by nebylo otázkou odsouzení několika pohlavárů, právě naopak. s režimem bylo spojeno mnoho lidí, od politických elit přes řadové falangisty až po úředníky, jejich perzekuce by byla pro stát ochromující.

To však nebyl jediný možný negativní dopad potenciální snahy o rektifikaci minulosti. Perzekuce frankistů by totiž znamenala také přímé ukázání prstem na ten režim, který Juan Carlos, Adolfo Suárez a Torcuato Miranda tak opatrně udržovali de iure při životě ve snaze reformovat politický systém bez zbytečných konfliktů a nejistot. Dá se říci, že pokud by do španělské demokratické tranzice byly inkorporovány prvky retribuice, transformace režimu by se záhy zvrtila v revoluci.

⁸⁷ DE LA ROSA, Enrique Berzal, *Contribución de la iglesia a la reconstrucción del sindicalismo de clase en españa durante el franquismo*, in: *Historia actual online*, Vol. 35, No. 3, 2014, s. 116–117.

S tímto vědomím došlo ve Španělsku k implementaci neformálního, avšak široce respektovaného systému paktu zapomnění, *pacto de olvido*.⁸⁸ Na jeho základě se tedy upustilo nejen od vyrovnání se zločiny frankismu, ale i od vyrovnání s rudým terorem a válečnými zločiny z období občanské války. To byla radikální změna oproti stavu předchozímu. Francisco Franco rád organizoval výroční ceremonie a přehlídky související s výsledky občanské války, během nichž bylo pravidelně připomínáno, kdo patří mezi poražené a kdo je nad nimi vítězem.⁸⁹

Cílem Juana Carlose skutečně bylo vytvořit konstituční monarchii pro všechny Španěly. Vedle aktivních intervencí ve prospěch legalizace ostrakizovaných politických stran a proudů byl neformální pakt zapomnění prostým nástrojem k jejímu budování. Šlo však o zbraň dvousečnou, neboť pakt nezabránil pouze stíháním a perzekucím. Utlumil také badatelskou činnost týkající se moderních španělských dějin a zároveň také připravil ty, kdož byli režimem poškozeni, o šanci na rekompensace. K překonání paktu zapomnění došlo až v 21. století, tedy v době, kdy již nezbývá mnoho pamětníků těch nejkřutějších fází občanské války a rané frankistické diktatury.⁹⁰

Monarchie sehrála při nastolení *pacto de olvido* roli zásadní, nejprve jako teoretický průkopník myšlenky rekonciliace, poté již v praxi jako garant plynulého přechodu k demokracii. s ohledem na popularitu monarchie mezi lety 1975 a 1984, kdy byla dlouhodobě výrazně nadpoloviční většina Španělů ztotožněna s postoji Juana Carlose, lze také konstatovat, že ve sledovaném období monarchie představovala jeden z prvních celospolečenských jednotících faktorů.

⁸⁸ ENCARNACIÓN, Omar G., *Reconciliation after Democratization: Coping with the past in Spain*, Political Science Quarterly, Vol. 123, No. 3, 2008, s. 456–457.

⁸⁹ AGUILAR, Paloma, *Memory and Amnesia: The Role of the Spanish Civil War in the Transition to Democracy*, New York 2008, s. 71–73.

⁹⁰ ENCARNACIÓN, s. 458.

5 Závěr

Monarchie sehrála v dějinách španělské demokratické tranzice hned několik rolí současně. Na místě prvním nelze nezmínit její roli praktickou, tedy politické působení jejích představitelů. Jak Juan Carlos I., tak i jeho otec Juan vstupovali v rámci svých možností do procesu aktivně, byť každý z jiné pozice. Zatímco první z nich se díky svým postojům a aktivitám stal přímo jednou ze symbolických tváří celého procesu, přímý vliv druhého byl nakonec marginální, neboť politická transformace ve výsledku proběhla uvnitř režimu samotného a zahraniční opozice byla postavena před hotovou věc.

Na druhém místě je nutno připomenout také roli společenskou, a to především úlohu jednotící. Dlouhodobě rozdělená španělská společnost konečně našla jednotící prvek, byť se jednalo o prvek původně instalovaný právě tím režimem, jenž byl tímto prvkem nakonec sám překonán.

Přechod Španělska k demokracii je tradičně vnímán prostřednictvím optiky několika klíčových aktérů, mezi něž patřil i král. Při hodnocení úlohy, kterou monarchie v tomto procesu sehrála, se tak nabízí otázka, zda úspěch transformace nezáležel spíše na schopnostech konkrétních osobností nežli na institucích. Osobní přínos individualit nelze zpochybňovat, nicméně ta skutečnost, že monarchie na scénu nakonec vstoupila nepoznamenaná aktivní participací na občanské válce ani na budování Frankova režimu, jejich situaci značně usnadnila.

Jednou z výzev a zároveň i jedním z přínosů monarchistického zřízení byla otázka legitimizace monarchie, a to zejména s ohledem na její instalaci bývalým diktátorem. Nutnost opatrně prokázat její legitimitu s sebou přinesla i benefit v podobě výsledné stabilizace politického prostředí, což nepochybně přispělo k finální mírové formě přechodu k demokratickému zřízení.

Seznam použité literatury

Knižní publikace a sborníky

- AGUILAR, Paloma, *Memory and Amnesia: The Role of the Spanish Civil War in the Transition to Democracy*, New York 2008.
- ATARD, Vincente Palacio, *Juan Carlos I y el advenimiento de la democracia*, Madrid 1989.
- CARR, Raymond – FUSSI, Juan Pablo, *España: De la dictadura a la democracia*, Barcelona 1979.
- CARRILLO, Santiago. *Eurocomunismo y estado*, Barcelona 1977.
- CARRILLO, Santiago, *Memoria de la transición: La vida política española y el PCE*, Barcelona 1983.
- GUNTHER, Richard – MONTERO, José Ramón – BOTELLA, Joan, *Democracy in Modern Spain*, New Haven 2004.
- CHALUPA, Jiří, *Jak umírá diktatura: Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997.
- KISTE, John Van der, *A Divided Kingdom: The Spanish Monarchy from Isabel to Juan Carlos*, Stroud 2007.
- KUNC, Jiří, *Stranické systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Praha 2000.
- PÉREZ-DÍAZ, Víctor M., *The Return of Civil Society: The Emerge of Democratic Spain*, Cambridge 1993.
- POWELL, Charles T., *El piloto del cambio: El rey, la monarquía y la transición a la democracia*, Barcelona 1991.
- POWELL, Charles, *Juan Carlos of Spain: Self-made Monarch*, 1996.
- PRESTON, Paul, *Juan Carlos: Steering Spain from Dictatorship to Democracy*, 2004.
- TOQUERO, José María, *Franco y Don Juan: La oposición monárquica al franquismo*, Barcelona 1989.
- TUSELL, Javier, *Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the present*, Oxford 2007.

- TUSELL, Javier – SOTO, Álvaro. *Historia de la transición (1975–1986)*. Madrid 1996.
- VEGA, Pedro a JÁUREGUI, Fernando, *Crónica del antifranquismo: 1939-1975: Todos los que lucharon por devolver la democracia a España*, Barcelona, 2007.

Paměti

- ANSON, Luis María, *Don Juan*, Barcelona 1998.
- DE VILALLONGA, José Luis, *Hovory s Juanem Carlosem králem španělským*, Praha 1995.
- MIRANDA, Pilar y Alfonso Fernández, *Lo que el Rey me ha pedido: Torcuato Fernández Miranda y la reforma política*, Barcelona 1995.

Odborné články

- BERNECKER, Walther L., *Monarchy and Democracy: The Political Role of King Juan Carlos in the Spanish Transición*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, No. 1, 1998, s. 65–84.
- DUNTHORN, Joseph, *The Spanish Monarchy and Early Francoism: Alternative or Complement?*, in: *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 1, No. 2, 2000, s. 47–76.
- ENCARNACIÓN, Omar G., *Reconciliation after Democratization: Coping with the past in Spain*, *Political Science Quarterly*, Vol. 123, No. 3, 2008, s. 435–459.
- MCDONOUGH, Peter – BARNES, Samuel H. – PINA, Antonio López, *The Growth of Democratic Legitimacy in Spain*, in: *The American Political Science Review*, Vol. 80, No. 3, 1986, s. 735–760.
- POWELL, Charles, *El rey y la monarquía en la transición a la democracia en España*, in: *Aportes*, Vol. 18, No. 53, 2003, s. 4–15.
- DE LA ROSA, Enrique Berzal, *Contribución de la iglesia a la reconstrucción del sindicalismo de clase en España durante el franquismo*, in: *Historia actual online*, Vol. 35, No. 3, 2014, s. 113–126.
- ZUGASTI, Ricardo, *La legitimidad franquista de la Monarquía de Juan Carlos I: Un ejercicio de amnesia periodística durante la transición española*, in: *Comunicación y sociedad*, Vol. 18, No. 2, 2005, s. 141–168.

ZUGASTI, Ricardo, *La prensa española de la transición como escenario de apoyo político a Juan Carlos I: El ejemplo de la legitimidad dinástica de la monarquía*, in: Palabra Clave, Vol. 10, No. 1, 2007, s. 60–70.